

ירד לטבול – אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה – יעלה ויתכסה ויקרא. ואם לאו, יתכסה במים ויקרא [וגם לדעת רבי יהושע שזמן ק"ש עד שלש שעות, ותיקין יש להם לנהוג כן]. ולמאן דאמר לבו (או עקבו) רואה את הערוה אסור, עוכר את המים ברגלו וקורא, או שיפסיק בדבר מה בין לבו לערוה, וכנ"ל. אבל לא יקרא במים סרוחים או במי המשרה.

ג. עקבו הרואה את הערוה (וכן שאר אברים שאם נוגעים בערוה אסור. תר"י); לרב זביד – מותר. ולרב חיננא ברדר"א, אביי אסר ורבא התיר, לא ניתנה תורה למלאכי השרת. עקבו נוגע בערוה; לרב זביד, אביי אסר ורבא התיר. ולרב חיננא – דברי הכל אסור. הסיקו הלכה, נוגע אסור (גזרה שמא יגע בידיו. תוס' רואה מותר).

ד. ערוה בעששית – אסור לקרות כנגדה (ולא יראה בך ערות דבר, והרי היא נראית). ערוה בעששית – מותר לקרות כנגדה בעצימת עינים (עפ"י פוסקים. וע' מנחת יצחק ח"ב פד). ואם רואה ערוה במראה – בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב פד, ט-י) משמע להתיר בעצימת עינים, והוא הדין בראייתה על צג חשמלי. ואולם בספר מנחת שלמה (ט) חוכך להחמיר במראה, לפי מה ששמע ממומחים שראיה זו נחשבת כרואה את הדבר ממש, על כן לדידן אסור אף בעצימת עינים. וללא עצימת עינים יש להחמיר לקרוא מול טפח מגולה או אפילו שער הנראה במראה, וכן דעת רוב האחרונים. וכן יש לאסור לקרוא מול תמונה (עפ"י יביע אומר ח"א ז. יש לעיין הלא בתמונה ודאי שאין כאן 'ערוה' אלא רק משום הרהור, ואם כן יש מקום לומר שבשער אין הרהור, שהרי כנגד שער בתולות מותר. ולא אסרו אלא שער של אשה נשואה, ואין תמונה בכלל זה).

ה. ערות נכרי דינה כערות ישראל לענין הרחקה לדבר שבקדושה. [ואילו ערות בעלי חיים אינה 'ערוה']. ערות תינוק בן שמונה ימים, כתבו כמה מהראשונים ז"ל שאינה נחשבת 'ערוה', ונפקא מינה לכסותו בשעת ברכה על המילה.

דפים כה – כו

מד. מה דין תשמיש המטה בבית שיש בו תפלין או ספר תורה?

בית (= חדר) שיש בו ספר תורה או תפלין – אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאן או יניחן כלי בתוך כלי, ואחד מן הכלים או שניהם לא יהיה כליין המיוחד להם, כי כליין אפילו הן עשרה דינם ככלי אחד. אמר רבא: גלימה המונחת על ארגז ספרים – ככלי בתוך כלי דמי, שהרי הגלימה אינה כליין. ואמר רבי יהושע בן לוי: ספר תורה צריך שיהא לו מחיצה עשרה. ואמר מר זוטרא: דוקא כאשר אין לו בית (כלומר חדר) אחר, אבל יש לו – יניחנו שם.

א. אם אין לו מחיצה עשרה – לא ישמש (רש"י). ורבי יהושע בן לוי אינו חולק על הברייתא אלא מפרשה שרק לתפלין די בכסויים ולא לספר תורה (ראשונים). ויש שכתבו שריב"ל דיבר כשאין לו כלי לכסות, באופן זה צריך להוציא לחדר אחר או לעשות לו מחיצה. ב. הוא הדין לחומשים [העשויים בגלילה] – דינם כספר תורה, אבל שאר ספרים דינם כתפלין ודיין בכיסוי (תוס' ועוד).

ג. וילון התלוי, כיון שהוא נע ונד אינו נחשב מחיצה, אבל דינו ככיסוי אחד (פוסקים).

ספרים הנמצאים בארון גדול, המחזיק ארבעים סאה (= אמה על אמה ברום שלש אמות) – הרי זה כחולק רשות לעצמו ואין צריך כיוסו נוסף. ויש מחמירים בזה. והסומך על דעת המקלים בשאר ספרים אין למחות בידו. ואם הארון מחובר לכותל במסמרים – לדברי הכל יש להקל (עפ"י משנ"ב ושעה"צ רמ"ז, וע' גם בשו"ת שבט הלוי ח"ב קכ).

ונראה שמדובר כשהספרים אינם מגולים, כגון שהארון סגור בדלתות אטומות או אף כיוסו שאינו 'מחיצה' כגון וילון, אבל אם הם מגולים יש להחמיר לכתחילה אעפ"י שנחשבים ברשות אחרת, ולא גרע ממה שכתב המג"א על מחיצה שיש בה חורים והספרים נראים דרכה. ואולי בשעת הדחק יש להקל, כדרך שכתב המשנ"ב שם לענין מחיצה מחוררת. וגם יש סוברים שכריכת הספר נחשבת ככיוסו. וצ"ב.

ד. עשיית צרכים אסורה כנגד ספרים, כתשמיש המטה (דה"ח. מובא במשנ"ב מ,ה). וצ"ע מנין לומר שצריך כלי בתוך כלי, שמא מספיק בכיוסו (באור הלכה שם).

דף כו

מה. א. כמה צריך להרחיק ממי רגלים, מצואה ומבית הכסא, כדי לקרוא קריאת שמע ולהתפלל?
ב. מה דינו של בית הכסא שאין בו צואה, בית הכסא חדש, בית הכסא של פרסיים – לענין דבר שבקדושה בתוכו או כנגדו?

ג. בעל קרי שהוא טמא בטומאות נוספות – מה דינו לענין חיוב טבילה לתורה?

א-ב. שנינו במשנה להרחיק ממי רגלים ומן הצואה ארבע אמות [לדעת רב חסדא, ד' אמות ממקום שכלה הריח. וכן הלכה, כנוצר לעיל]. וזה דוקא כשהם מאחוריו (או לצדדים, כשאי אפשר לאחוריו. כב.), אבל כשהם לפניו – מרחיק כמלא עיניו. וכן לתפילה.

גם בלילה כשאינו רואה, וכן סומא – צריך להרחיק כמלא ראיית עין ביום (ראשונים עפ"י ירושלמי).

והוא הדין להרחקה מבית הכסא שאין בו צואה, ומבית המרחץ שאין בו אדם. ואולם בית הכסא חדש שהזמינוהו לכך ועדין לא נשתמשו בו – נסתפק רבינא האם מותר לדבר בתוכו דבר שבקדושה. וכנגדו – ודאי מותר [אבל בית המרחץ לא נאסר בהזמנה. עפ"י שבת י. ותוס'].
א. הספק לא נפשט. דעת רבנו יונה להקל לפי שאין בביה"כ חדש איסור תורה, והרי זה ספיקא דרבנן ולקולא (וכ"כ הראב"ד בדעת הרי"ף). והרא"ש נטה לאסור, וכן נקטו שאר פוסקים (ערמב"ם ק"ש ג,ג; בה"ג; או"ח פג,ב), אם משום שבסוגיא אחרת נראה שפשטו הספק להחמיר או שכן דעת אמוראים אחרים ערא"ש; כס"מ ולח"מ שם).

ב. בית הכסא ישן שאין בו צואה, דנו הפוסקים האם איסורו מדרבנן או מדאורייתא (וע' בלשון תר"י); דעת המשנ"ב שאיסורו מן התורה, ובחזו"א (יז,ט) נקט שהוא מדרבנן (ועע"ש סק"ד ובשבת הלוי ח"ד י).

ג. אין חילוק בין הזמנה שע"י דיבור או ע"י מעשה, כגון שבנאו לשם כך (תוס' נדרים ז. ד"ה מכלל). ואם נפנה שם במקרה ללא הזמנה – אין דינו כבית הכסא אלא אם נבנה מלכתחילה לשם כך, שאז דינו כהזמנה וכשנפנה פעם אחת נעשה בית הכסא לכל דבר (עפ"י משנ"ב ובאור הלכה פג,ב).

בית הכסא של פרסיים (בחפירה היו, והרעי מתגלגל ונופל לגומא למרחוק), אעפ"י שיש בהם צואה – כסתומים הם.

ודוקא כשאין בהם ריח רע (רא"ש). ואין משתינים בו חוץ לגומא, אף לא לפעמים (שו"ע פג, ד. וע"ש בט"ז ובמשנ"ב).

יש שכתבו שבית הכסא המוקף מחיצות, לא נאסר לקרוא כנגד מחיצותיו אלא קורא אפילו בסמוך לו אם אין מגיע לו ריח רע. לא אסרו בגמרא כנגדו אלא בבית הכסא שבשדות (עפ"י שו"ע פג). ויש מצריכים מחיצות עשרה דוקא (עפ"י ב"ח ופר"ח). ויש חולקים וסוברים שאף כנגד המחיצות אסור, וצריך להרחיק מהן ד' אמות מלאחריו וכמלא עיניו מלפניו (ט"ז מג"א ועוד). ואולם אם המחיצה משמשת גם לדבר אחר ולא לבית הכסא בלבד, כגון שהיא מחיצה ממחיצות הבית – מותר לקרוא בסמוך לאותה מחיצה (ט"ז ושו"ע הגר"ז).

החזון-איש צדד שבית הכסא המצוי כיום, דינו כביה"כ של פרסיים, אלא שכתב שצריך להחמיר מבפנים, אבל כנגדם מבחוץ ודאי אין להחמיר. ויש שהקלו אף בפנים לענין הרהור (ע' בשו"ת דברי חכמים, בשם הגר"פ שיינברג שליט"א).

ג. בעל קרי [ובכלל זה המשמשת שפולטת שכבת זרע (תוך שלשה ימים לשימושה)] שהוא טמא בטומאה נוספת היוצאת מגופו, כגון זיבה או נדה, בין שקדם הקרי לאותה טומאה בין שקדמה היא – תנא קמא מחייב טבילה לדברי תורה ולתפילה כתקנת עזרא, ור' יהודה פוטר (לפי שהטבילה אינה מטהרתו מפאת הטומאה הנוספת). והאידינא בטלוח לחיוב טבילה, כנזכר למעלה.

פרק רביעי

- א. מהם דיני תפלת תשלומין למי שלא התפלל?
- ב. מי תיקן את התפילות?
- ג. איזוהי מנחה גדולה ואיזוהי מנחה קטנה?

א. מי שלא התפלל תפלה בזמנה – מתפלל לאחר התפילה הסמוכה לה תפלה נוספת, תשלומי התפלה שהחסיר. ואעפ"י ששכר תפלה בזמנה אין לו – שכר תפלה יש לו.

יש תפלת תשלומין לשלש התפלות, שחרית מנחה וערבית.

א. אפילו למאן דאמר תפלת ערבית רשות – מצוה יש בה ואין לבטלה על חנם, הלכך יש לו להשלימה (עפ"י תוס', רבנו יונה). ויש אומרים, כיון שנהג להתפלל ערבית הרי קיבלה עליו כחובה, הלכך חייב בתשלומין (עפ"י בה"ג. וע' תר"י ורא"ש. 'האידינא נהוג עלמא בתפלת ערבית מנהג חובה'. רי"ף שבת י). ויש אומרים שלדעת האומר תפלת ערבית רשות אין דין תשלומין לתפלת ערבית (רא"ה ריטב"א).

ב. תפילת מוסף אין לה תשלומין, כי בעבור היום עבר זמן הקרבת המוסף, ואינה דומה לשאר תפלות שהן בקשת רחמים ולכן יש להן תשלומים אף ביום אחר (ראשונים).

ג. מי שלא התפלל תפילת מנחה ביום הכפורים והתפלל נעילה; הורה בשו"ת שבט הלוי (ח"ד ג) שתפילת נעילה עלתה לו לתפילת מנחה [שהשינויים ביניהן אינם מעכבים בעצמם], והרי זה כמי שלא התפלל נעילה, שאין לו תשלומים. אך יש מקום להורות להתפלל דרך תפלת נדבה בלילה.

ובשו"ת אור לציון (ה"א או"ח מ) הורה (כד' הפמ"ג במ"ז קח סק"ה), בין שלא התפלל מנחה ובין שלא התפלל נעילה – משלים בערבית, וגם אם לא התפלל שתייהן – ישלים אותן בערבית ויתפלל שלש תפלות. [תורף דבריו, שהטעמים שנתנו התוס' במוסף, אינם שייכים בנעילה, הלכך יש לה השלמה בערבית. ויש להעיר שמדברי הריטב"א, וכן ברשב"א (בטעמו השני, ובשו"ת תמוז) משמע שכל תפילה שהיא נתקנה מעין המאורע ואינה שייכת לזמן אחר – אין שייך בה תשלומין, ולא דוקא מוסף. והלא כתבו 'הוא הדין לכל תפלה שהיא מעין המאורע אין לה תשלומין' – ואין לך להביא אלא נעילה מלבד מוסף].

ד. אין תשלומין אלא בתפלה הסמוכה לזו שהחסיר אך לא בתפלה שלאחריה. ויש סוברים שיש תשלומין גם בתפילות שלאחר מכן. ולפי זה מי שהחסיר הרבה תפלות, כגון שהיה חולה או אסיר – משלים את כל התפלות שהחסיר. ויש דעה הסוברת שבאותו יום משלים אף תפילה שאינה סמוכה, כגון השוכח תפילת ערבית – יכול להשלימה במנחה (ע' בראשונים).

ה. יש מי שכתב שלדעת רבי יהושע בן לוי שתפלות כנגד תמידין תקנום – אין תשלומין לתפלת מנחה לאחר ששקעה החמה, כדין הקרבן שאם עבר יומו – בטל (עפ"י אור שמח תפלה ג,ט).

ו. נתכוין בתפילה הראשונה לשם תשלומין ובשניה לחובה – לא עלתה לו זו של התשלומין. ויש מפקקים בדבר. על כן טוב יותר שכשחוזר ומתפלל יתנה שאם אינו מחויב להתפלל שנית, הרי זו תפילת נדבה (עפ"י משנ"ב קח סק"ח).

ביטל התפלה במזיד – אין לו תקנה.

אם רצה, רשאי להתפלל לשם תשלומין ואין צריך לחדש בה דבר, אלא ששכר תפלת מצוה אין לו אבל שכר בקשת רחמים של רשות יש לו (עפ"י רב האי גאון ושאר פוסקים).

טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת – מתפלל בליל שבת שתיים של שבת. טעה ולא התפלל מנחה בשבת – מתפלל במוצ"ש שתיים של חול, מבדיל בראשונה ולא בשניה. ואם היפך – שניה עלתה לו לחובתו וראשונה לא עלתה לו כלל (כי תפילת התשלומין לעולם היא באה לאחר החובה, וכאן גילה דעתו שהראשונה לשם תשלומין הלכך לא עלתה לו תפילה. וחוזר ומתפלל תפילת תשלומין. רי"ף וש"פ).

א. הבדיל בשתייהן או שלא הבדיל בשתייהן – שתייהן עלו לו (רי"ף). אבל אם נתכוין בפירוש בראשונה להשלמה – נראה שלא יצא (א"ר, מובא במשנ"ב קח סק"ל. וכ"מ בריטב"א כאן).

ב. התכוין בדעתו שתהא הראשונה לשם חובה והשניה לתשלומין, ומה שהיפך בהבדלה היה בגלל טעות – אין צריך לחזור (כן הכריע המשנ"ב קח סק"ט עפ"י המג"א ועוד, דלא כט"ו וא"ר).

ג. לא התפלל ערבית במוצאי שבת; יש אומרים שלמחרת כשמתפלל שחרית שתיים – מבדיל בתפילה השניה (עפ"י שו"ע הגר"ז ומשנ"ב ובאה"ל רצד – בדעת המג"א), וי"א שמבדיל בראשונה שהיא התפילה הראשונה של חול (עפ"י רעק"א שם). ויש מי שכתב שאינו מבדיל כלל, שלא תקנו תשלומין לדבר שיש לו תקנה, והרי 'אתה חוננתנו' יש לו תקנה בהבדלה על הכוס (עפ"י רדב"ח ח"א שסא. והמשנ"ב שם הכריע שאם הבדיל על הכוס כיון שכבר יצא בעצם מצות הבדלה, לא יבדיל בתפילה כלל, אבל אם לא הבדיל על הכוס, יבדיל בתפילה בשחר).

ד. שכח בתפילת מנחה של ראש חדש לומר 'עלה ויבא'; נחלקו הראשונים אם מתפלל במוצאי ר"ח שתיים (חכמי פרובינצא) אם לאו (ר"י, רשב"א), שהרי אינו מוסיף עתה כלום על מה שהתפלל. והוא הדין למי שהתפלל במנחה של שבת תפילת חול – שאין בהשלמתו במוצאי שבת שום תוספת דברים. ויש שכתבו מפני הספק יתפלל אותה בתורת נדבה (עתר"י ורא"ש). עוד דנו בכיוצא בזה, אודות מי ששכח 'טל ומטר' במנחה של ערב שבת. או שכח 'המלך הקדוש' במנחה של יום כפור. ע' בחודשי הגר"ח על הש"ס; זכרון שמואל כב; ברכת מרדכי ח"ב א, ח.

ב. ר' יוסי בר' חנינא אומר: תפלות – אבות תקנום. וכן שנינו בברייתא: אברהם תקן תפלת שחרית (וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'). יצחק – תפלת מנחה (ויצא יצחק לשוב בשדה לפנות ערב). יעקב – תפלת ערבית (ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש).
 ורבי יהושע בן לוי אומר: תפלות כנגד תמידים תקנום – תמיד של שחר (שחרית) ושל בין הערבים (מנחה), והקטרת האימורים שלא נתעכלו בערב קרבים והולכים כל הלילה (ערבית). וכן שנינו בברייתא. ואמרו שגם לדעת ר' יוסי ברבי חנינא שהאבות תקנום, חכמים הסמיכום כנגד הקרבנות (לעשותן חובה עלינו. ריטב"א ועוד), הלכך זמנן קבוע כזמן הקרבנות.
 תפלת מוסף – לכל הדעות תקנוה כנגד הקרבנות.

ג. מנחה גדולה – משש שעות ומחצה של היום עד סוף היום (שאו הוא זמן הכשר להקרבת התמיד של בין הערבים). מנחה קטנה – מתשע שעות ומחצה ולמעלה (שבתשע שעות ומחצה קרב התמיד ביום רגיל).

דפים כו – כז

מז. א. מתי זמן תפלת שחרית?

ב. מתי זמן תפלת מנחה?

ג. תפלת הערב – רשות או חובה, ומתי זמנה?

ד. מה דינו של המתפלל תפלת שבת בערב שבת, או של מוצאי שבת בשבת?

א. תפלת שחרית מצותה בהנף החמה (ייראוך עם שמש. ע' לעיל ט: רמב"ם תפלה ג, א) וזמנה עד חצות היום. רבי יהודה אומר: עד ארבע שעות ועד בכלל. (מחלוקתם ב'בוקר' שאמרה תורה בהקרבת התמיד, האם זמנו עד חצות או עד ארבע שעות). אמר רב כהנא: הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא (– מסכת עדיות) כמוותו. [והמתפלל אחר ד' שעות לר' יהודה, עליו הכתוב אומר: נוגי ממועד אספתי ממך היו. כלומר, שבר וצער באו על שאחרו מועדי התפלות שבירושלים. להלן כה.].

א. אם לא התפלל עד ארבע שעות – מתפלל עד חצות (רי"ף, רא"ש, תוס' וש"פ). ודעת הרמב"ם (וכ"כ המאירי, ריא"ז, טור) שאפילו בטלה בזמנה ולא התפלל – מתפלל עד חצות. ולדעת גאון אין מתפלל אלא תוך ארבע שעות.

ובשאגת אריה (טו) הסיק להלכה שאם לא התפלל עד ארבע שעות, שוב אין צריך להתפלל שחרית. ובאבי עזרי (קמא, תפלה ג, ז) תמה על כך מדברי הרמב"ם שנראה שחויב תפלה קיים גם לאחר שעבר זמנה, וחייב להתפלל עד חצות.

ב. התפלל בשעת הדחק משעלה עמוד השחר – יצא (פוסקים וע"ע להלן כט בדין המשכים לצאת לדרך). יש מי שכתב שתפילה בצבור קודם הנף החמה עדיפה על תפילה ביחיד לאחר הנף (עפ"י שו"ת פרי יצחק ח"א ב). ויש חולקים (ע' שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד ו).

ב. זמן תפלת המנחה משש שעות ומחצה (שאו ניכרת הערבת החמה, ומאז כשר להקריב תמיד של בין הערבים, והיו מקריבים אותו באותה שעה בערב פסח שחל להיות בערב שבת, כדתנן רפ"ה דפסחים) עד הערב (שעד אז התמיד קרב והולך). רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה. כלומר במחצית הזמן של 'מנחה קטנה' – אחד עשר שעות של היום חסר רביעי. (לדבריו, קרבן התמיד קרב והולך עד פלג המנחה. ופרשו התוס' שהתמיד היה קרב בתשע ומחצה ואחר כך היתה הקטרת הקטורת ותפילה זו כנגד הקטורת תקנוה).